

קוצר רוח ועבודה קשה

וַיֵּאמֶן הָעָם וַיִּשְׁמְעוּ כִּי פָקַד ה' אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה אֶת עֲנָיִם וַיִּקְדּוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ: (שמות ד לא).

וַיִּדְבֹר מֹשֶׁה כֹּן אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה מִקְצֹר רוּחַ וּמַעֲבֹדָה קָשָׁה: (שמות ו ט).

מכילתא דרבי ישמעאל בא פרשה ה – העבודה הזרה היא העבודה הקשה

אמר להם (משה): משכו ידיכם מעבודה זרה והידבקו במצוות. ר' יהודה בן בתירא אומר: הרי הוא אומר: "ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה". וכי יש לך אדם שהוא מתבשר בשורה טובה ואינו שמח? נולד לך בן זכר, רבך מוציאך לחירות, ואינו שמח? אם כן למה נאמר ולא שמעו אל משה? אלא שהיה קשה בעיניהם לפרוש מעבודה זרה, שנאמר: "ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו" (יחזקאל כ ז). ואומר: "וימרו בי ולא אבו לשמע אלי איש את שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים: ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר המה בתוכם אשר נודעתי אליהם לעיניהם להוציאם מארץ מצרים" (יחזקאל כ ח-ט).² זהו שכתוב: "וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל" - ציום לפרוש מעבודה זרה.³

מדרש תנחומא פרשת וארא סימן ב – הצורך בשבועה⁴

"לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים וגו' " (שמות ו ו), ואין "לכן" אלא שבועה שנאמר: "לכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עוון בית עלי וגו' " (שמואל א ג). הלך משה ואמר להם כך: "וידבר משה כן אל בני ישראל, ולא שמעו אל משה מקוצר רוח וגו' ".⁵ חזר משה ואמר: "הן בני ישראל לא שמעו אלי".⁶

¹ כתוב אחד אומר "ויאמן העם" וכתוב אחר אומר: "ולא שמעו אל משה". זה בפרשת שמות, שמות פרק ד וזה בפרשת וארא, שמות פרק ו. כיצד נערוך את זה לעומת זה? כפשוטו, זה (ולא שמעו) בא לאחר זה (ויאמן העם), כאשר בין שניהם ניצבת הכבדת עול פרעה כפי שבאה לידי ביטוי בסוף פרשת שמות, וכתוב: "תִּכְבֹּד הָעֶבְדָּה עַל הָאֲנָשִׁים וַיַּעֲשׂוּ בָהּ וְאֵל יִשְׁעוּ בְּדַבְרֵי שְׁקָר" (שמות ה ט), ולאחריה קריאת התיגר של משה: "וּמֵאֵז בְּאֵתִי אֶל פְּרַעֲה לְדַבֵּר בְּשִׁמְךָ הִרַע לְעַם הַזֶּה וְהִצֵּל לֹא הִצַּלְתָּ אֶת עַמְּךָ" (שמות ה כג). כך בפסוק מפרש אבן עזרא, חזקוני ופרשנים נוספים. ראו דברינו [ויאמן העם](#) וכן [אותם הנתונים תחת הבנין](#) בפרשת שמות. אך אולי יש כאן עניין אנושי ו"פשוט" יותר: אמונה וקוצר רוח המשמשים בערבוביה. ואין לתמוה על כך, שהרי כבר אמר קהלת: "גם את זה לעומת זה עשה האלהים" (קהלת ז יד) – נושא לו הקדשנו את הדף [זה לעומת זה](#) בספר קהלת. שני סיפורים, יש כאן, שתי נקודות מבט שונות מה אירע כאשר משה בא ומבשר לבני ישראל שהגיעה שעת הגאולה - בדומה לשני סיפורי הבריאה בתחילת ספר בראשית, שני סיפורי מכירת יוסף, סיפור המבול ועוד. משה מדבר אל עם המייחל לגאולה אך גם עם שמצוי תחת [עבודת פרוץ](#) קשה; מהם עדיין מייחלים וחולמים על גאולה ורוצים להאמין (ויאמן העם) ומהם שכבר נואשו מלחלום ולייחל (ולא שמעו אל משה). ואולי בלב כל אחד נמצאת הדואליות הזו: אמונה לצד ספקנות, תקווה לצד ייאוש.

² פסוקים אלה ביחזקאל הם מקור מקראי מרכזי, הרבה לפני כל המדרשים, על מ"ט שערי טומאה בהם היו בני ישראל שקועים במצרים ורק גאולת ה' בכח הזרוע הוציאה אותם משם. ראו בדברינו [משכו וקחו לכם](#) בפרשת בא וכן [מתחיל בגנות ומסיים בשבח](#) בפסח. ראו גם דברינו [סקירות היסטוריות בתנ"ך](#) בפרשת מסעי, שם הסתפקנו אם גם פרק זה שייך לרשימת הסקירות ההיסטוריות שבתנ"ך.

³ העבודה הזרה והקשה בה היו משוקעים בני ישראל במצרים היא הסיבה לקוצר הרוח לשמוע את בשורת הגאולה של משה ואהרן. היא אולי גם הסיבה מדוע לא הייתה הגאולה מהירה ומדוע נזקקו לכל האותות והמופתים. לא רק בגלל עקשנות פרעה נמשך התהליך, אלא גם בגלל הצורך לעקור את העבודה הזרה מבני ישראל. "למען רבות מופתי בארץ מצרים" לא רק בשביל המצרים, אלא גם בשביל בני ישראל. ראו הדף [למי האותות האלה](#) בפרשה זו ושוב גם דברינו [משכו וקחו לכם](#) בפרשת בא (ראו גם [המכה האחת עשרה](#) שם). ויש לשים לב שמדרש מכילתא זה הוא בפרשת בא (אין מכילתא לפרשות שמות וארא, המכילתא, כמדרש תנאים/הלכה, מתחיל בפרשת "החודש הזה לכם"), אבל עיקר דרשתו היא על "ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה" שבפרשתנו. ועל"פ, נראה שעיקר החידוש הוא לא ב"קוצר רוח" אלא ב"עבודה קשה", היינו שהעבודה הקשה בה היו בני ישראל נתונים, איננה עבודת הפרך הפיסית שפרעה נתן עליהם, אלא "עבודה זרה קשה", עבודת גילולים שקשה היה להם להיפרד הימנה. ראו שמות רבה (שנאן) פרשה ו סימן ה: "וידבר משה כן אל בני ישראל ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה - היה קשה בעיניהם לפרוש מעבודה זרה, וכן יחזקאל אומר: איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו (יחזקאל כ), ראה מה כתיב: איש את שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו (שם)".

⁴ מקבילה למדרש זה נמצאת בשמות רבה פרשה ו סימן ה ושניהם נראה שמבוססים על המכילתא לעיל. יש הבדלי נוסח קלים וגם השלמות בין תנחומא ושמות רבה וכמעט ושילבנו את שניהם למדרש אחד. אלא שבמים העליונים שמעל לקו הרקיע אין לנו רשות לשלוח יד ולפיקך העדפנו את נוסח התנחומא. להלן נוסח שמות רבה למעוניינים: "וידבר משה כן אל בני ישראל ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה - היה קשה בעיניהם לפרוש מעבודת כוכבים, וכן יחזקאל מפרש ואומר: איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו (יחזקאל כ ז). ראה מה כתיב (שם): איש את שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו. בוא דבר אל פרעה מלך מצרים וישלח את בני ישראל מארצו - המשל אומר: מן שטייא לית הנייא אלא מן קציא. וידבר משה לפני ה' לאמר: הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה". על שטייא, הנייא וקציא, יש הסבר להלן.

⁵ מדרש תנחומא מדגיש את לשון השבועה "לכן". לא רק סוד "פקד פקדת" של האבות, לא רק אותות ולא רק "אהיה אשר אהיה", אלא גם שבועה! אבל קוצר הרוח גבר. השקיעה בעבודה הזרה הקשה הייתה כ"כ עמוקה ששום דבר לא שכנע את בני ישראל.

⁶ נראה שיש כאן שיבוש של המעתיקים שהרי במקרא אין זה סדר הדברים. משה לא חוזר ואומר מיד לקב"ה "הן בני ישראל לא שמעו אלי", אלא לאחר שהקב"ה מצווה אותו ללכת לפרעה. במקרא הסדר הוא: לכן אמור לבני ישראל, וידבר משה כן אל בני ישראל,

"וידבר ה' אל משה לאמר בא דבר אל פרעה וכו' - המשל אומר: מן שטייה לית הנייא אלא מן קצייה.⁷ "וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל ואל פרעה" - עשה אותן שוים. אמר להם הקב"ה: היו נוהגין בו כבוד וחלקו כבוד למלך שאני צריך לו לעשות בו את הדין...⁸

מדרש אגדה (בובר) שמות פרק ו פסוק ט – קוצר רוח מהתשועה

"מקוצר רוח" - שאותו הדור מחוסרי אמנה היו, והיו אומרים כי קצרה יד ה' מהושיע, ונתחברו אל עובדי עבודה זרה. "ומעבודה קשה" - כמשמעה. אמר משה לפני הקב"ה: ריבון העולמים, כל ישראל לא שמעו אלי ועובדין עבודה זרה, ואיך ישמע אלי פרעה?⁹

הָאָמּוּר בֵּית יַעֲקֹב הֶקְצַר רוּחַ ה' אִם אֵלֶּה מַעֲלָלָיו, הֲלוֹא דְבָרֵי יַיְטִיבוּ עִם הַיְשָׁר הוֹלֵךְ: (מיכה פרק ב פסוק ז).¹⁰

אָרְךָ אַפִּים רַב תְּבוּנָה וְקֶצֶר רוּחַ מְרִים אֲנֹלֶת: (משלי יד כט).¹¹

המדרש הגדול וארא ט – הרי אנו עדיין עבדים לפרעה¹²

"וידבר משה כן אל בני ישראל ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה" – אמר ר' יהודה: וכי יש לך עבד שאומרין לו: צא בן חורין ואינו יוצא? אלא כך אמר משה לישראל: מולו ערלתכם ופְרָשׁוּ מעבודת מצרים והיטהרו וקבלו את התורה. אמרו לו: וכי יש לך עבד שקונה לעצמו שני אדונים? הרי אנו עבדים לפרעה, היאך

ולא שמעו מקוצר רוח, בוא דבר אל פרעה, הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה. אבל השיבוש במדרש יוצר סדר אחר: לכן אמור לבני ישראל, וידבר משה כן אל בני ישראל, ולא שמעו מקוצר רוח, הן בני ישראל לא שמעו אלי, בוא דבר אל פרעה.

⁷ מעצי סרק כגון עצי שיטים, אין הנאה אלא אם תקצץ אותם ותעשה מהם מוטות ושאר מיני כלים. הנמשל הן המכות (הקיצוץ) שפרעה שהוא עץ סרק עתיד לקבל. רק כך ישמע לקב"ה, רק כך "יצא ממנו משה". נראה שיש כאן משחק מילים על המילה שטייה שהיא גם קוץ בארמית (עשב שוטה בעברי) וגם שוטה בעברית. ואולי הדרשן גם מרמז כאן להיתר של שימוש בעצי סרק בשעת מלחמה (גמרא בבא קמא צא ע"ב, מובא בדברינו [כי האדם עץ השדה](#) בפרשת שופטים). מנגד, ראו פיתוח המוטיב של אילני סרק בשמות רבה ז ד, בהקשר עם פרעה ודווקא לחיוב: "כשם שאני צריך לאילני מאכל, כך אני צריך לאילני סרק". ראו דברינו [אילני סרק ואילני מאכל](#) בט"ו בשבט.

⁸ פה אנחנו גולשים לנושא מעניין אחר של ההקפדה בכבוד המלכות, גם בעבוד מלכות מצרים הרשעה, כפי שהמדרש מסיים שם: "נלכה נא דרך שלשת ימים - פן יפגעך בדבר או בחרב לא אמר, אלא: פן יפגענו, ללמדך שנהג בו כבוד". וכבר הרחבנו בנושא [לחלוק כבוד למלכות](#) בפרשה זו בשנה האחרת. מה שחשוב לנו כאן הוא המעבר המהיר שהמדרש עושה (בעצם כבר המקרא עושה) בין הציווי לבני ישראל ובין הציווי לפרעה. עם או בלי השיבוש המעניין במדרש, המקדים את אמירת משה: הן בני ישראל לא שמעו אלי, לציווי ללכת להתייצב לפני פרעה, אין במדרש (ובמקרא) הארכת דברים בין "לא שמעו" של בני ישראל ובין "בוא דבר אל פרעה". אם בני ישראל לא שומעים מקוצר רוח ומעבודה זרה קשה (או מכל סיבה אחרת) נלך ישר לשורש העניין - לפרעה. רק משם יבוא השינוי. נתמקד ביציאה הפיסית לחירות - הפסקת השעבוד הגופני ונפעיל למטרה זו כח רב (לא מידתי). רק אח"כ יתחיל המסע הארוך של הגאולה הרוחנית-דתית והיציאה לחירות האמתית מ"העבודה הקשה" של עבודת גילולי מצרים לעבודת ה'. שהרי הקב"ה עצמו אומר: "שלח את עמי ויעבדוני". ראו שוב דברינו [משכו וקחו לכם](#) בפרשת בא.

⁹ "עבודה קשה" מקל מדרש זה ומגביל אותה לעבודה הפיסית הקשה, כפי שנראה גם אצל פרשני המקרא. אבל ב"קוצר רוח" הוא מחמיר מאד, אף מעבר למדרשים שכבר ראינו. לא סתם עובדים עבודה זרה, אלא אומרים שקצרה ידו של הקב"ה מלהושיע. קוצר רוח מהיד הקצרה של מי שהבטיח "וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי" ובינתיים "לא נודע" לגאול (ראו רש"י שמות ו ג בראש הפרשה). לפי פירוש זה יש לקרוא את הפסוק שלנו כך: ולא שמעו אל משה מקוצר רוח - מקוצר יד ה'. חדלו מלהאמין ביכולת ה' לגאלם. השווו דברים אלה עם תוכחת הקב"ה למשה בחטא המתאוים: "היד ה' תקצר"? ראו [דברינו בפרשת בהעלותך](#).

¹⁰ ראו פירוש דעת מקרא על הפסוק שבני ישראל מתלוננים על ה' שקצרה רוחו ואלה מעלליו (מעשיו) והנביא עונה להם שה' מטיב עם ההולכים בדרך הישר. והוא מבאר ש"הקצר רוח" שבפסוק הוא מלשון כעס "כביכול כבן אדם שאינו יכול להאריך רוחו ולכבוש כעסו". וזה במובן הפשוט של "קצר רוח" בימינו - אדם חסר סבלנות וממהר לכעוס. אבל רש"י מבאר את הפסוק כך: "האמור בית יעקב - הזאת יאמרו בית יעקב כששומעים את הרעה אשר נביאי מתנבאים להם: הקצר רוח ה' - שמא אין יכולת עתה לפניו להטיב ואין רוחו רחבה עליו לטוב כאשר היתה בימים הראשונים". באופן דומה מצאנו במדרש תהלים (בובר) מזמור מב על הפסוק: "מה תשתוחחי נפשי - נזכרת אני הצרות והנסים וחושבת אני עליך דברים אחרים. כמה דאת אמר: מבלתי יכולת ה' (במדבר יד טז). אנה הוא הרוח ואנה הוא הכח? דכתב: האמור בית יעקב הקצר רוח ה' (מיכה ב ז), ואומר: חלותי היא שנות ימין עליון (תהלים עז יא)". כל אלה הם בכיוון של מדרש אגדה (בובר) הנ"ל. ראו גם דברינו [איה נבואות הטובה](#) בתשעה באב.

¹¹ כיון שהזכרנו את "קצר רוח" מספר מיכה, נשלים את "קצר רוח" השלישי והאחרון שבתנ"ך, מספר משלי וכאן פשוט ש"קצר רוח" הוא במובן של אדם כועס וחסר סבלנות, כרגילות הלשון בימינו. ראו פירוש אבן עזרא שם: "מי שהאריך אפו רב תבונה הוא ומי שלא יוכל לסבול כעסו רוחו קצרה על כן יקרא קצר רוח". וכן הוא בפירוש מצודת דוד שם: "ארך אפים - מי שאינו ממהר לכעוס הוא רב תבונה אבל קצר רוח הממהר לכעוס הוא מרמז על התבונה, כי ע"י הכעס החכמה מסתלקת ובוחר הוא א"כ באולת יותר מן החכמה". האם אחרי כל זאת, נוכל לומר שאולי גם קוצר הרוח בפרשתנו הוא כעס? שבני ישראל שעד עתה חוו רק תוספת סבל בעקבות הופעתו של משה, כועסים עליו?

¹² מדרש הגדול הוא ילקוט רחב היקף הכולל דרשות בנושאי הלכה ואגדה לפי סדר הפסוקים על חמישה חומשי תורה ועל מגילת אסתר. המדרש נערך בתימן במאה הארבע עשרה על ידי ר' דוד אלעזרי ומהווה את גולת הכותרת ביצירה המדרשית של יהודי תימן. החומר המדרשי הכלול במדרש הגדול לקוח מספרי מדרש רבים: מדרשי הלכה, מדרשי אגדה ומהלממודים, אך ללא ציון המקורות (מתוך [מבוא למדרשים](#) באתר מחלקי המים). ועל המדרש הגדול בסקירה כללית, ראו [כאן](#).

נעבור על גזירותיו? הרי אנו מתייראים! לכך נאמר: "מקוצר רוח ומעבודה קשה". מכאן שאין אדם נתפש על צערו.¹³

רש"י שמות ו ט – מי שרוחו ונשמתו קצרה

מקוצר רוח - כל מי שהוא מיצר, רוחו ונשמתו קצרה ואינו יכול להאריך בנשימתו. קרוב לענין זה שמעתי פרשה זו מרבי ברוך ברבי אליעזר, והביא לי ראייה וכו'.¹⁴

רמב"ן שמות ו ט – הפחד מפרעה ונוגשיו

"מקוצר רוח ומעבודה קשה" - לא בעבור שלא יאמינו בה' ובנביאו, רק שלא היטו אוזן לדבריו מקוצר רוח, כאדם שתקצר נפשו בעמלו, ולא ירצה לחיות רגע בצערו, מדעתו שירווח לו אחרי כן.¹⁵ וקוצר הרוח הוא פחדם שלא יהרגם פרעה בחרב כאשר אמרו שוטריהם אל משה. ועבודה קשה, הוא הדחוק שהיו הנוגשים אצים בהם ולא יתנום לשמוע דבר ולחשוב בו.¹⁶

ספורנו שמות ו ט – לא בטחו בישועת הקב"ה ולכן לא נכנסו לארץ

"ולא שמעו אל משה". להתבונן בכל זה בענין שיבטחו בישועת האל יתברך ויחשבה להם צדקה, כענין באברהם. לכן לא נתקיים בהם: "ונתתי אותה לכם". אבל נתנה לבניהם. "מקוצר רוח" - כי לא נאמנה את אל רוחם, ולא נתנו לב להתבונן. "ומעבודה קשה" - כי לולא העבודה הקשה היו נותנים לב לדברי משה, והיו מבינים מטענותיו שראוי לבטוח.¹⁷

פירוש אור החיים שמות ו ט – המשכיל בטבע אנוש, יבין

מקוצר רוח – אולי כי לצד שלא היו בני תורה, לא שמעו. ולזה ייקרא קוצר רוח, כי התורה מרחבת לבו של אדם.¹⁸ ומעבודה קשה - ... זה יגיד כי מלבד צער העבודה, עוד היה להם קוצר רוח. והטעם, בראותם כמה כבדה עליהם המלאכה – קצרה נפשם ... וגם מדרך האיש אשר תקצר נפשו לא יוכל לעבוד כי ייחלש למכאובו ... עוד,

¹³ ראו איך מדרש זה, שהוא מתקופת הראשונים המאוחרת, "משכלל" את המכילתא בה פתחנו. שם משה לא דורש מעם ישראל לעזוב את עבודה זרה שבידו, רק להאמין בו ולייחל לגאולה, והמדרש מסביר שלא שמעו אל משה בגלל שהיה קשה להם לפרוש מעבודה זרה שבידם. כאן, במדרש הגדול, משה דורש מהם למול, להיטהר ולקבל את התורה (!) כאשר הם עדיין במצרים ועל כך יש לבני ישראל מענה לכאורה פשוט: היאך יהיו עבדים לשני אדונים? נראה שדרשה זו גם מטה את הכף מ"עובדי עבודה זרה היו אבותינו" ל"עבדים היינו לפרעה" – היא המחלוקת בין רב ושמאל בגמרא פסחים קטז ע"א בפירוש המשנה: "מתחיל בגנות ומסיים בשבח" (ראו דברינו מתחיל בגנות ומסיים בשבח ואיך הכריע עורך סדר ההגדה). כך או כך, עפ"י המדרש הגדול, קוצר הרוח והעבודה הקשה הם טענה מוצדקת בפי בני ישראל שהגאולה הפיסית קודמת לכל גאולה רוחנית. ראו הערות 3 ו-8 לעיל. הביטוי בסיום: "אין אדם נתפש על צערו" משמש בד"כ להגן על אדם שאמר או עשה דבר לא צודק ולא מוצדק, בטענה שעשה/אמר זאת בשעת כעס, אָבָל או מצוקה. אבל כאן, לפי המדרש בני ישראל לא צדקו בטענתם – על כך בדיוק תבוא פרשת החודש הזה לכם, זביחת השה במצרים, "משכו וקחו לכם", עוד במצרים ולעיני המצרים! ראו שוב גם הדיף **המכה האחת עשרה**. אבל אין לתפוש את בני ישראל על דברים אלה שנאמרו מתוך צער השעבוד והתממהות הגאולה. ובה אולי כן צדקו בני ישראל, שהרי הקב"ה יורד למצרים ונמשל לכהן שנכנס לבית הקברות על מנת להציל את התרומה. ראו דברינו **מה לכהן בבית הקברות**.

¹⁴ אחרי המדרשים המחמירים מי יותר ומי פחות עם בני ישראל, הגיע תורם של פרשני המקרא. מהו קוצר רוח? קוצר נשימה, כאב וצער, מפרש רש"י, שמביא פירוש זה בשם רבו רבי ברוך ברבי אליעזר (הראיה שהוא מביא מהפסוק בירמיהו: "בַּפֶּעַם הַזֹּאת אוֹדִיעֶם אֶת יְדֵי וְאֶת גְּבוּרְתֵי וְיָדְעוּ כִּי שָׁמִי ה'"), צריכה עיון. ראו רש"י (במקור). נראה שאחרי פירוש פשוט ארצי שכזה אין צורך רש"י להסביר מהו "עבודה קשה". פשיטא, לא כן? ואמנם, בנוסח שבידינו לא מסביר רש"י מהי "עבודה קשה".

¹⁵ הבטחה של רווחה בעתיד (ההבטחה לגאולה) לא שווה את רגע הצער והסבל בהווה. רמב"ן מדבר גם מצערו האישי בגלות?
¹⁶ גם רמב"ן הולך בדרך הפשט האנושי. בני ישראל "לא היטו אוזן לשמוע" מקוצר רוח. ומהו קוצר רוח? פחדם מפרעה ונוגשיו אשר מנעו מהם לא רק לחשוב אלא אפילו לשמוע את דברי משה. ואין זה בהכרח סותר את "ויאמן העם" בבשורה הראשונה. זאת ועוד, גם קוצר רוח זה, אומר רמב"ן, היה זמני ורק ברגע השפל של הכבדת השעבוד. אבל ככל שהפליא ה' במכותיו לפרעה וככל שמשה נעשה "גדול מאד בכל ארץ מצרים", הלכה והתעצמה האמונה הראשונה והבסיסית. לא רק של בני ישראל, גם של המצרים! ראו דבריו בשמות יא ג: "וטעם ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים - שלא היו אנשי מצרים שונאים אותם על המכות, אבל מוסיפין בהם אהבה ונושאים חן בעיניהם, לאמר, אנחנו הרשעים גם עושים חמס, וראוי הוא שיחונן אתכם האלהים. גם האיש משה, המביא עליהם המכות, גדול מאד בכל ארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ואנשי ריבו. ובעיני העם, ישראל, אחרי שאמרו לו ירא ה' עליכם וישפוט (לעיל ה' כא), אחרי ולא שמעו אל משה מקוצר רוח (שם ו ט), כי נתגדל מאד בעיניהם בראותם כי נאמן הוא לנביא לה'". ר' משה בן נחמן – סניגורם של ישראל (וגם קצת של העם המצרי, אולי גם זה בהשפעת וויכוחיו עם הנוצרים).

¹⁷ פירוש ספורנו (איטליה, מאה 16, סוף 15) 'לא עושה הנחות' לדור משועבדי מצרים: "לא נתנו לב להתבונן", לא בטחו בישועת האל וכבר כאן נענשו שלא ייכנסו לארץ. ההשוואה שהוא עורך עם אברהם קצת מקוממת, בפרט לאור בשורת הגלות בברית בין הבתרים ומדרשי חז"ל שחוסר האמונה שלו שאמר "**במה אדע כי אירשנה**", הם שהביאו לגלות ולשעבוד הקשה! בסוף דבריו נראה שספורנו מגלה אמפתיה למשועבדי מצרים כשהוא מסכים שכל זה בא בשל העבודה הקשה.

¹⁸ גם פירוש אור החיים (רבי חיים בן עטר, מרוקו מאה 18 סוף 17) מצפה מבני ישראל המשועבדים במצרים שיתנהגו כבני תורה, שהרי התורה מרחיבה לבו של אדם ואם הוא קצר רוח, סימן שאיננו בן תורה. אבל נראה שבהינף קולמוס (וטבילתו מחדש בדין) הוא מגלה הבנה למצבם של בני ישראל במצרים ומסכים שמפני כובד המלאכה קצרה נפשם ומפני צער העבודה קצרה רוחם.

שנתבשרו ישראל בשורת הגאולה נתרחב לבבם ותחי נפשם ורוחם. וכשחזרו לשעבוד, הגם שלא היו משתעבדים אלא שיעור הרגיל ולמטה ממנו, אף על פי כן, תקצר רוח. והמשכיל בטבעיות הרכבת האנושי ישכיל על דבר.¹⁹

מחזור ויטרי סימן רסב – מגאולת מצרים לגאולה לעתיד לבוא

שלוש הפטרות ראשונות שהן דברי תוכחות אומרים אותה מ"י? בתמוז עד ט' באב. שהן דברי תוכחה. כדי להוכיח את ישראל. כאשר הוכיחם הנביאים על ירושלם. ויש ביניהם ג' שְׁבוּעוֹת בכל שנה.²⁰ והאחרונות שכולן נחמה אומרים אותה מט' באב עד יום הכיפורים, כדרך המנחמים לנחם מעט מעט. שהאומר לנחמב²¹ נחמה יותר מדאי, דומה כמי שאומר למחזיר על הפתחים: למחר אתה מלך - שאינו מאמין. כמו שנאמר: "ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה". לפיכך נחמו. ותאמר ציון. אע"פ שהיא נחרבת אל תאמר שהיא נעזבת. ואחר כך ענייה. לפיכך הקדימוה לאנכי. אנכי אנכי הוא מנחמכם. מאחר שניחמה הקב"ה בחסידו שוב אינו קורא לה נוחמה. ועד כאן ניחמוה נביאים. מיכן ואילך הוא מנחמה. ואחר שקיבלה תנחומים פוסק לה כמה טובות וגדולות: רני עקרה. קומי אורי. שוש אשיש.²²

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים 1: ראו קוצר רוח גם להלכה בדברים רבה ראש פרשת נצבים: "הלכה, אדם מישראל שלא נתפלל תפילת שחר או תפילת מוסף או תפילת מנחה, פעמים שלא פנה להתפלל או מקוצר רוח, שהיה עושה צרכיו או מהלך בדרך ושכח להתפלל, אי זו שעה מותר לו להתפלל ויוצא בה ידי חובה?" ראו גם כסף משנה הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק יא: "בתי כנסיות ובתי מדרשות ... אין מתקשטין בתוכו ואין מטיילין. שאם היה לאדם קוצר רוח לא ילך לבית הכנסת להרחיב לבו ולטייל שאין נכנסים שם אלא או להתפלל או לקרות בתורה". קוצר הרוח של בני ישראל מנע מהם להאמין ולהתפלל כפירושי ספורנו ואור החיים. לדורות שלנו אין תירוץ, רק לזכור שהגאולה דומה לאיילת השחר המפציעה לאיטה.

מים אחרונים 2: נראה שבהערות 1, 8, ו-13, נגענו בקצה המזלג בנושא מהותי הקשור ביציאת מצרים וקורות עם ישראל לאחר מכן. האם השחרור הרוחני-דתי (קרבת פסח, המילה, המצות, החודש הזה לכם) הוא שלב חיוני לשם השחרור הפיסי-גופני-מדיני, או שמא ההפך: תחילה תבוא היציאה הפיסית לחירות – הפסקת השעבוד הגופני, הנפשי והלאומי – זקיפות הקומה בפשטות, ורק אח"כ יתחיל המסע הארוך של הגאולה הרוחנית-דתית והיציאה לחירות האמיתית מ"העבודה הקשה" של עבודת גילולי מצרים. ראו הדרשות על שושנה בין החוחים (ויקרא רבה כג ב), המדרשים על "הללו והללו" (רות רבה פתיחתא א), הסניגוריה של משה על חטא העגל (שמות רבה מג ז) ועוד רבים שיש לכנסם ולדון בנושא חשוב זה. ונראה שהנושא נוגע גם לדורות שלנו.

¹⁹ אגב האמפתיה שמגלה אור החיים למצבם של בני ישראל, בפרט בתקופה של הכבדת השעבוד בעקבות הפנייה הראשונה של משה ואהרן לפרעה שכשלה, מחזיר אותנו פירוש אור החיים להסבר הפשוט של סדר הדברים בתורה, עליו הערנו בהערה 6 לעיל. הסדר הוא פשוט: בפרק ד בשורת הגאולה הראשונה, בפרק ה הכבדת השעבוד ובפרק ו קוצר רוח לשמיעת בשורת הגאולה השנייה. ואפילו בלי הכבדת השעבוד, אומר אור החיים, אפשר להבין את קוצר הרוח ובוודאי לא להיות קצרי רוח עם מי שקצרה רוחו מהשעבוד גם אם פחות מ-"השיעור הרגיל". והסיום על טבעיות כפילות הטבע האנושי שפעם מתרחב לבו ופעם הוא נופל, אולי מרמז גם לדואליות האנושית שהצענו בהערה 1 של אמונה וספקנות, תקווה ויאוש, של קוצר רוח מול ויאמן העם. התמקדנו הפעם בקוצר הרוח ומנגד כאמור, זכינו להציג את הצד השני של [ויאמן העם](#) בפרשת שמות.

²⁰ הם ימי 'בין המצרים'.

²¹ למי שחרב עליו עולמו.

²² וכן הוא בסידור רש"י סימן תד, ספר ליקוטי הפרדס ועוד. הסבר זה לסדרן של שבע שבועות הנחמה קדם להסבר הידוע של אבודרהם על סדר הפטרות הנחמה (בדברינו בכל אחת מהפטרות הנחמה, ראו למשל [נחמוני נחמוני עמי](#) בפרשת ואתחנן) ומעוגן גם בדברי תוספות מגילה לא ע"ב: "דרך הנחמות להיות הולכות ומשובחות יותר". לעניינינו, יש כאן השוואה בין הגאולה לעתיד וגאולת מצרים ששתיהן לא באות בחתף, אלא במדורג ואי לכך קוצר הרוח הוא לא רק תגובה מובנת אלא חלק בלתי נפרד מהתהליך. ראו המדרש על אילת השחר בשיר השירים רבה פרשה ו סימן י (וילנא), סימן טז (דונסקי): "מי זאת הנשקפה כמו שחר. דילמא (מעשה שהיה): רבי חייא ור' שמעון בר חלפתא הוון מהלכין בהדא בקעת ארבאל בקריצנא (בעלות השחר), וראו אילת השחר שבקעה אורה. א"ל ר' חייא רבה לר' שמעון בר חלפתא: כך תהיה גאולתן של ישראל מצפצפת ... בתחילה היא באה קימעה קימעה, ואחר כך היא מנצצת ובאה, ואח"כ פרה ורבה, ואח"כ מרטבת והולכת".